

Rajko SLOKAR

DEVETDESETLETNI ALOJZ KRALJ – TIGROVEC IN PARTIZAN

Tisk Tiskarna Stražar Koper

Založilo društvo TIGR
2010

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

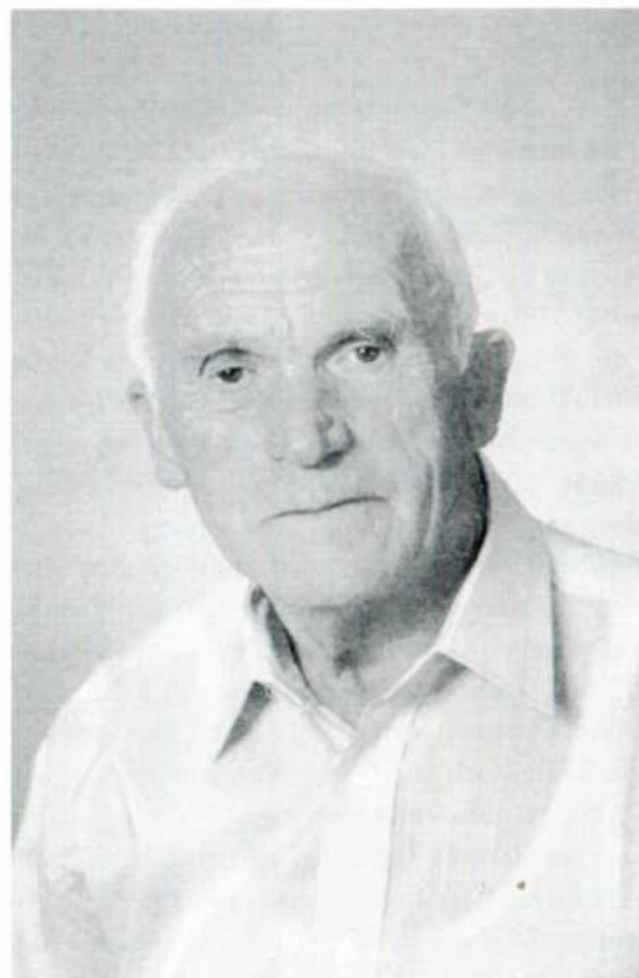
929Kralj A.

SLOKAR, Rajko

Devetdesetletni Alojz Kralj : tigrovec in partizan / Rajko
Slokar. - Škofije : Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij
organizacije TIGR Primorske, 2010

ISBN 978-961-91131-8-9

251082752

*Od tigrovskega mladeniča in pripadnika italijanske vojske
do partizana - prekomorca*

S tigrovskim srcem

Pred menoj zdaj sedi zdaj stoji mož, ki bo letošnjega 16. maja dopolnil 90 let. Srednje velikosti, še vedno krepak mož, o katerem si misliš, da se mu med upravljanjem avta ne more kositrasto zamegliti, ker mu pač beseda teče zvočno in umirjeno, brez pohrkavanja, pa čeprav sam trdi, da se izogiba vožiti avta, zlasti ponoči, ker utegne v tej starosti škodovati komu drugemu. Trezno in kritično samozavedanje svoje starosti! Taka leta, da mu prelet po naravni poti domoljuba, tigrovca v partizana, protifašista, narodnega in socialnega upornika, poznejšega komunista, tudi v sedanjih letih nazorsko prav malo zdrugačenega, preveva telo in dušo. Prav to globoko dregne v dušo sobesednika. Njegova mladostna zgodba je zgodba številnih njegovih sovrstnikov iz Morskega in Kanala ter cele fašistično tlačene in zmogane slovenske Primorske v tedanji Kraljevini Italiji, natančno v Julijski krajini. Jedro te zgodbe zajema obdobje od leta 1938, ko je v Dravski banovini, zlasti na območju ljubljanske škofije Slovenska ljudska stranka kot vazal beograjske čaršije izvajala klerikalno oblast z močnimi sestavinami avtoritarnosti, ko se je nad Slovenci v Italiji stopnjeval raznarodovalni proces, ko je TIGR v Kobaridu pripravil atentat na Mussolinija, pa vse do konca 2. svetovne vojne v Evropi. Njen širši lok pa sega od začetka svetovne krize, ki je hudo prizadela tudi Slovence v Italiji, ter fašistične odprave slovenskih šol in društev na Primorskem v drugi polovici

dvajsetih let, ko je v znak odpora nastalo gibanje TIGR, do implozije evropske civilizacije v tridesetih letih, zaznamovane z vojaškimi sredstvi, z miti o kastah, o časti in rasah, o vzvišenem poslanstvu nacifašizma, kar je privedlo do nastanka druge svetovne vojne, njenih grozodejstev in največjih kršitev človekovih pravic dotlej, pa vse do poraza nacifašizma in do tega, da se je prav po zaslugi zmagovite protifašistične Osvobodilne fronte, ki se je vključila v jugoslovansko odporiško gibanje, in njenega sicer sprva maloštevilnega, a dobro organiziranega jedra – komunistov, torej NOV ali partizanstva, večina tretjine Slovencev, živečih pred in med vojno v Italiji in pod fašistično peto obsojenih na nacionalno izumrtje, vendarle po vojni pridružila slovenski narodni matici, to je Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Od tigrovstva, prvega protifašističnega upora v Evropi, do partizanstva, ob narodnoosvobodilnem zaznamovanega tudi s socialnim, revolucionarnim nabojem, je na Primorskem vodila naravna pot, pa čeprav Komunistična partija Jugoslavije TIGR-a ni povabila na ustanovni sestanek OF in tudi v Ljudsko fronto ne, kar bi sicer morala storiti, morda tudi zaradi dogovora med TIGR-om in Komunistično partijo Italije iz leta 1935.

Rodil se je v Morskem pri Kanalu očetu Ivanu, zidarju in materi Katarini, rojeni Košir in se tako pridružil štiri leta starejšemu bratu Janku, rojenemu leta 1916 med 1. svetovno vojno v begunstvu. Čez dve leti je v družino privekal še mlajši brat Vladimir. Od štirih dečkov so v rosna deška leta priracali le trije. Trije protifašisti. Oče Ivan je med vojno kot vojak opravljal

zidarska dela pri gradnji ene izmed dravskih hidroelektrarn. Po povratku iz begunstva je najel 5000 lir posojila, da bi si pomagat pri obnovi porušene hiše in si prihranil denar za pot na delo v tujino. Iz lastnega kamnoloma izza stare hiše in iz drugega materiala si je po več letih dela, živeč v baraki, sezidal novo skromno hišo. Alojzu je zgodnje otroštvo minevalo bolj ob praznem kot ob polnem želodcu, kajti tistih nekaj arov zemlje in očetovo občasno delo so komaj zmogli ponuditi redno prehrano. Na njihovem domu so se zbirali sovaščani, razpravljali o domači in svetovni politiki, razpredali protifašistične misli ter ob harmoniki, kitari in mandolini ubrano prepevali slovenske pesmi. Zaradi tega početja je oče večkrat sedel v kanalskem zasliševalnem zaporu. Starši so pred otroki bili molčeči in marsikaj, kar je oče našel na bojiščih iz 1. svetovne vojne, je skušal skriti. Ko je Alojzu bilo sedem let, torej že v letih ozobčanega fašizma, so očeta in nekaj Kanalcev zaprli finančni stražniki, ker naj bi jih po izdaji iz užaljenosti zalotili pri petju slovenskih pesmi. Financarji in karabinjerji so se sporekli med seboj zaradi pristojnosti aretacije in zato so jih kaj hitro izpustili. Tedaj sta s starejšim bratom v čutari nesla kosilo očetu. Revščina se je stopnjevala, ker oče ni našel stalnega dela, zato je leta 1928, ko je Alojzu bilo osem let, odšel v Argentino in nato v Brazilijo, kjer je delal kot zidar in miner. Dobri dve leti jim je pošiljal denar. In potem ko je 1. novembra leta 1930 prišel k njim na dom nekdo s Kanalskega vrha in prinesel fotografijo z očetom ter sporočil, da se bo oče kmalu vrnil, o očetu ni bilo ne duha ne sluha. Mama je začela poizvedovati in prek soproga Alojzove italijanske učiteljice so poslali dve pismi na italijanski konzulat v Brazilijo, a odgovorili so, da ga niso uspeli najti. In tako so šele leta 1961 očeta uradno razglasili za mrtvega.

Potem ko ni bilo več denarja od očeta, so se v družini otepali še hujše revščine. Pa vendarle so živeli, sicer v italijanski šoli in v slovenski vaški igri, občasnem delu in prehitrem odraščanju.

Posebno trmasto so se mu v dušo in spomin posedli dogodki, ko so leta 1936 dvakrat zaprli dvajsetletnega brata Janka. Mesec dni zapora je preživel v goriških zasliševalnih zaporih. Ker niso ugotovili nič oprijemljivega, so ga obsodili na dve leti strogega nadzora. Vsak dan se je moral javiti pri karabinjerjih. Iz Morskega ni smel nikamor od sončnega zahoda do sončnega vzhoda. Nato so ga istega leta znova zaprli in tako se je moral tri mesece srečevati le z vodjo kanalskih zaporov fašistom Michuccijem. In po tej kehi mu je znova začel teči dvoletni hišni pripor. In nato je v letu 1937 sledila splošna pomilostitev. A ostal je zaznamovan kot slovenski iredentist, čeprav so ga istega leta poslali v vojsko v Palermo.

Tako se je uporništvu v družini proti fašizmu molče oblikovalo. Daleč pozneje, nekaj med vojno in največ po vojni, je zvedel, da se je brat že tedaj povezal s tigrovci iz Baške grape.

Bilo je pozno pomladansko popoldne, ko je korak sovaščana Antona Berlota, nepolno leto dni starejšega od Lojzeta, zastal pred Lojzetovim domom. Lojze je zvedavo požmeril vanj in narahlo, iz uležane vljudnosti, naklonil glavo v pozdrav. Pripravljal se je, da gre pomagat sosedu. Z nerazumljivo večpomenskim odločnim izrazom na obrazu ga je Toni ogovoril:

'Lojze, z nami greš. Jutri zjutraj. Gremo na Kanalski vrh.'

Lojzeta je že dalj časa v glavo hebala neka čudna misel, da se je treba zganiti in vsem tem vražjim fašistom pokazati, da smo domačini, dovolj močni, da se jim upremo. Po bratovih aretacijah in zaporih se je v njegove misli zažiralo nekakšno pričakovanje, upanje, da se bo le kdo skupaj z njim znašel in se zoperstavil tem črnuhom. Ja, nekaj se pripravlja, si je mislil. Torej vendarle nekaj bodo počeli.

'Kaj bo?'

'Ne vem, boš videl tam gor.'

In res. Ko so naslednje jutro, bila je nedelja, 6. junija leta 1938, na kar ga daleč pozneje spomnil prav Toni, trave vekale v solzah rose, je mimo njihove hiše stopala skupina, v kateri so bili brata Anton in Mirko Berlot ter še nekaj drugih. Lojze se jim je pridružil. Rekli so mu, da gredo obiskat starše Mirkove žene na Kanalski vrh. Ko so hodili mimo Kanalskega vrha v ločenih skupinah po dvoje, troje že po vojaški cesti proti Banjšicam, so sredi gozda zavili levo na zakrito in njemu še neznano senožet. Na njenem severnem robu se je že zgručilo nekaj ljudi, ki jih ni poznal. Srce mu je začelo hitreje biti. Kot da bi pričakoval nekaj pomembnega, slavnostnega. Z zamudo se jim je pridružil še vaščan Janko Valentinčič.

Kako rad bi še enkrat šel tja, da bi bolj doživeto obujal spomin, čeprav si misli, da je tista senožet sedaj gotovo tako zaraščena, da je ne bi prepoznal.

Z odločnimi koraki sta v pomladanski travi pribrusila dva moška, stara med 40 in 50 leti, oba lepo, mestno oblečena. Janko

jima je predstavil Tonija in Lojzeta kot nova člana. Če Lojzeta spomin ne vara, se mu zdi, da je v skupini bil tudi Dugar iz Ročinja. Postavila sta se na nizko vzpetino, ki so jo zakrivale veje dreves. Govorila sta izmenično, vneto o TIGRU, o organizaciji, o kateri je bil slišal večkrat, a nikdar naravnost iz bratovih ust. In tam s tistega mesta, od koder so zanosno zrla na Levpo in Kal nad Kanalom, so tiho, a dovolj jasno in slišno, sprejemali besede o politični situaciji v svetu, o namerah Italije, da napade in zašvoji Jugoslavijo. Poudarjala sta, da je v TIGR treba vključevati mlade ljudi, a da je pri tem treba še upoštevati njihovo značajnost in slovenskost, seveda tudi vedenje in slovenskost njihovih staršev. Da morajo znati brati in pisati slovensko, brati slovenske knjige, je bilo tudi rečeno. To je prijalo Alojzu, saj ga je mama pred leti sproti učila pisati slovensko, doma pa so kot mnogi drugi sosedge spravili in hranili veliko slovenskih knjig, ki bi jih sicer ob zaprtju slovenskih kanalskih društev požrl fašistični ogenj.

'Če bo Italija napadla Jugoslavijo, boste morali opravljati sabotaže, kot so poškodovanje telefonskih zvez, uničevanje električnih drog in vodov, železniške proge, stroje v tovarnah in podobno.'

'Če pride do vojne, boste gotovo vpoklicani k vojakom in tudi tam boste morali nadaljevati to vam zaupano skrito in vedno v molk odeto slovensko delo.' Nato so jim še povedali, kako naj se organizirajo v trojke.

Tigrovska trojka: Alojz KRALJ(desno zgoraj), Anton BERLOT (desno spodaj) in Alojz ZIDARIČ(levo spodaj). V fantovski družbi v letu 1938/39 je še Ciril BERLOT.

Kdaj pozneje in kako je nastala trojka, v kateri sta bila še Alojz Zidarič in Anton Berlot, se ne spominja. Tudi zakaj so prav njega izbrali za vodjo, mu je ostalo v spominski meglici. Seveda so začeli z delom. Nabirali so stare naboje, eksplozivni material iz vojnih ostankov, neeksploziranih letalskih bomb, a zelo previdno in z nikakor ne velikim učinkom. Nekaj pušk (italijanska, 'mauzerica', lovska in italijanska pištola na boben), naboje in nabojne kapsule, eksploziv (tudi trotil) in detonatorje so spravili v skrito špranjo v očetovem kamnolomu za vrtom

izza hiše. To so hranili za potrebe TIGR-a, sicer pa je pozneje med vojno vse šlo v roke partizanov.

Nekaj dni potem, ko se je starejši brat v marcu leta 1940 vrnil iz vojske zaradi poškodbe na hrbtenici, so ga vtaknili v vojaško obleko, februarja pa je iz trojke prvi šel k vojakom Alojz Zidarič. Poslali so ga v Afriko, od koder se ni nikdar vrnil. Z odhodom v vojsko je tako trojka prenehala delovati, a naloge so ostale, čakale in dočakale, da so jih izpolnjevali.

Oktober leta 1938 se je zaposlil v HE Doblar kot pomožni delavec, 'boccio' (popok) pri monterjih. Na prošnjo so ga premestili v HE Plave, kjer je bil zaposlen do 4. feb. 1940. Tedaj je zapustil to delo iz zelo zanimivega razloga.

Tedaj so pošiljali nek italijanski kmetijski časnik vsem družinam. Tudi njihovi. Ne da bi prej to napovedali, so nenadoma prejeli račun. Ker ga takoj ni plačal, so ga poklicali v Tolmin v nek urad. Tja je šel s kolesom. S seboj je vzel vabilo. A od tamkajšnje občine so ga napotili v Kobarid, kjer so mu povedali, da mora poravnati račun. Odgovoril jim je, da nima denarja. Ker pa jim je moral povedati, kje dela, so mu rekli, da bodo račun poslali na upravo, ki mu bo denar odtegnila od plače.

Ste v fašistični organizaciji.

Ne!

Niste plačali članarine?

Ne!

Tako torej, tam vam bodo odtrgali od plače za časnik in še 5 lir za članarino, za fašistično izkaznico (tessero).

Zato ni šel več na delo.

Nato je drobne novce služil s pripravo drvi.

Pri predvojaškem pouku so jim ponujali obleke 'giovani fascisti'. Kar odvzeli so mu 2 liri za fašistično izkaznico. Enkrat tedensko je moral k predvojaški. Nek neimenovani domačin je kot podporočnik vodil predvojaško vzgojo, zunaj na prostem in tudi v Križničevi dvorani v Kanalu. Bil je nabrit, seveda v obrambo sebe pred fašisti.

Kar vprašal je: 'Koliko denarja imate pri sebi. In udeleženci so naivno odgovarjali.

Lojze je rekel, da ima 2 liri in te 2 liri ali celo večji bankovec je podporočnik pobral, sicer zadržal 2 liri tistemu, ki ni še vplačal članarine, a razliko je pošteno vrnil.

Da je v hiši in v kamnolomu skrito orožje, so doma vedeli, a vsega pa mlajša brata nista zaznala.

Primerilo se je, da so pozneje, med vojno, natančno 29. januarja 1943, v sosedovem zidovju mladeniči našli pištolo. Zbrali so se pred vaško mlekarino, da se odpravijo v partizane. Tedaj se je Stanku Berlotu pištola nehote sprožila in hudo ranila Pepija Valentinčiča. Nesrečni storilec je Pepija rahlo objel, se opravičil in že istega dne, še preden so Pepija odpeljali v goriško bolnišnico, šel v partizane. Zbal se je, da ga bo policija zaprla zaradi ne-

zakonitega posedovanja orožja. Ranjeni Pepi se je tega zavedal, zato je policiji odkrito povedal, kdo ga je ustrelil, in prefrigano dodal, da je Stanko to storil, ker on ni hotel iti v partizane. Prijatelja Stanka je težila misel na Pepijevo usodo. Oddahnil se je šele leto dni pozneje, ko je na Dolenjskem naključno zvedel, da je Pepi živ, da pa zaradi posledic rane opravlja nevarno ilegalno terensko delo v bližini doma.

Med italijanskimi minometalci

19. 3. 1940 je šel kot redni nabornik opravljat uvodni del vojaškega roka v Modeno, nato so ga ob koncu aprila poslali v Racconigi v Piemontu na taborjenje in urjenje v minometni četi 36. peš polka divizije Pistoia, opremljenem z minometi kalibra 81. V njegovi četi je bilo 29 Slovencev. V Cuneu in Vignolu so peli slovenske pesmi in jih celo nagradili kot najboljšo pevsko skupino, saj tam niso veliko vedeli o prepovedi slovenske besede. Ko je bila napovedana vojna Franciji, so se premaknili proti meji v Val Stura, a 27. julija so ga iz te enote izločili in ga skupaj z drugimi sumljivimi Slovenci in Hrvati poslali v minometni bataljon 46. polka divizije Sabauda v Cagliariju na Sardiniji, tedaj namenjeno na afriška bojišča. Takoj je pomislil, da so ga kazensko premestili zaradi bratove dejavnosti. V njegovi družbi je bil tudi Rafael Murovec iz Zgornjega Lokovca. Bili so na taborjenju poleg mesta v kraju, ki so ga imenovali Domus novas. Napadle so jih bolhe in se pred njimi branili z uporabo nabranih orehovih listov. Blizu je bila papirnica z bazenom za les, leglom malarije, za katero je kmalu zbolel. Zato je marca leta 1941 bil doma na okrevalnem dopustu. Videl je, kako so italijanski bersaljeri hiteli skozi Kanal proti Jugoslaviji, med njimi je prepoznal nekega Pepija iz Morskega, furlanskega porekla.

Zrl je v to vojaško perje na kolesih in v glavi mu je počil rožljajoči svetovni vojaški boben, slutnja svetovnega požara in hkrati, vedno je bil svetlogled, komaj zaznavno upanje, da se bo vendarle v megleni prihodnosti nekaj odrešilnega pripetilo primorskim Slovencem.

Ko se je vrnil na Sardinijo, je Jugoslavija že kapitulirala. A malarija ga je leta 1942 ponovno vrgla v posteljo, tokrat je bila zdaleč hujša. Iz Ville Cedro so ga poslali v bolnišnico v Cagliari, vendar na okrevanje ga niso poslali domov. Ostal je tam. Vojaki so bili demoralizirani, zlasti starejši letniki (1917), med katerimi jih je bilo več takih, ki so bili v italijanski vojski že 7 let. Desetar Costantino, doma kolon, je zatrjeval, da je bil njegov oče komunist. Tudi Florentinec trobentač Magniani se je izrekal proti vojni in zlasti fašizmu, vodnik Mancini, tudi protifašist, že sedem let v vojaški suknji; vsi ti so se radi družili s Slovenci.

Del minometne čete na Sardinji v kampu Domus novas 12.10.1940, zgoraj Alojz Kralj, spodaj v sredini Boris Križmanić iz Pazina, desno spodaj Istrijan Benčič

Skupaj z nekaj Slovenci so tedaj opravljali sabotažne akcije na minah, izstrelkih 81-milimetrskih minometov. Naboji(mine) so bili francoskega porekla, obarvani rumeno. V zabojih so puščali mine, ki so jih poškodovali tako, da so v dopolnilno polnitev smodnika ali v vžigalnik, ki iz varnostnih razlogov ni bil montiran na mini, z injekcijami vbrizgavali vodo. Ko je bil pred skladiščem streliva na straži kaplar Costantino, so v zabojih menjali puškine naboje s kamenjem. Boris Križmanić je kot specialist pri minometni ekipi pomagal komaj opazno spreminjati merilne naprave, pa tudi marsikatera puškina udarna igla in muha sta spremenili svojo pravo obliko pod spretno izvedenimi udarci. Alojz je kot goniometrist bil večkrat skupaj s poveljstvom na opazovalnici in spremljal rezultate okvar. Prepoznavni znak Slovencev so bile tri bucike na sprednjem notranjem robu levega ovratnika s tribarvnimi glavicami: z rdečo, modro in belo.

Neke noči v februarju leta 1943 so ameriška letala zbombardirala Cagliari. Bilo je pobitih okrog deset tisoč prebivalcev. Uničili niso ne kasarne ne ječe blizu samostana. Cilj je bil očiten: demoralizirati prebivalstvo.

Komandant njihovega voda je bil podporočnik. Še preden je razpadel fašizem, je poslušal radio London. Brž ko se je razvedelo, da je pobralo fašistični režim, je prišel v veliko sobo stavbe semenišča in med popoldanskim počitkom sporočil vojakom, da je fašistični režim padel ter s puško nekajkrat ustrelil v sliko Mussolinija. Toda naslednjega dne ga niso več videli. Italija je kapitulirala in vse je streljalo vseprek v zrak od veselja, češ da je konec vojne. Nadomestni poročnik se jim je čudil, zakaj se veselijo tako sramotne kapitulacije.

Ko je pomladi leta 1943 šel iz Pire obiskat brata v kraj na Sardiniji, katerega ime je pozabil, sta si med drugim povedala, kaj počenjata kot tigrovca in kaj jima sedaj pomeni OF. Brat mu je naročil, naj v Piri skliče sestanek zaupnih Slovencev in istrskih Hrvatov. Tako se je kaj kmalu v skladišču peščenih vreč, namenjenih obrambnim položajem, v opuščeni tovarni mila zbralo okrog 20 Slovencev in Istranov. Na dogovorjeno srečanje sta prišla brat Janko in Oskar Segala. Obrazložila sta jim pomen OF in NOV, ustanovili so odbor OF za območje Cagliarija in izbrali Alojza za predsednika odbora. O OF je sicer zvedel že prej, in sicer najprej leta 1941, ko je prek Murovca iz Lokovca prejel bratovo pismo. Drugo sporočilo mu je ob začetku leta 1942 v paketu prinesel Ladko Plesničar iz Podgozda. V paketu je bil še časopis iz Zdravščine. Vse to je tedaj zakopal pod kamnito ploščo v kraju v bližini Cagliarija, v katerem so se tedaj nahajali. Delovanje so obeleževale tigrovske izkušnje molčečnosti in zaupnosti.

Tako je razvidno, da so že tedaj brž ob začetku vojne in med njo tigrovci delali za OF. V tem gibanju je bil tudi Boris Križmanić iz Pazina (letnik 1920). Narodno obrambni tigrovski ogenj, zaneten v zavedni in socialno trpeči družini, eni izmed mnogih slovenskih primorskih družin, je prešel v plamene narodno osvobodilnega in hkrati socialnega gibanja, iz TIGR-a je povsem naravno stopil v OF.

Badoglievska nebodigatreba

Ko so prišle sicer maloštevilne angloameriške vojaške enote, se je italijanska vojska prelevila v Badoglievo vojsko, ki je preganjala še nekaj umikajočih nemških enot. Slovenski vojaki so kmalu zvedeli, da se na Siciliji že zbirajo prostovoljci za NOB, zato so Alojz, Boris Križmanić in Stanko Zgaga iz Hude Južne šli v Cagliari na poveljstvo angloameriško vojske z zahtevo, da vse Slovence in Hrvate izločijo iz Badoglieve vojske. A prejeli so negativen odgovor, češ da se vsi borijo proti istemu skupnemu sovražniku. Tako so zvedeli, da zavezniki niso ogreti za NOG, čeprav so že pred kapitulacijo Italije, konec maja 1943, prve zavezniške misije prišle k vrhovnemu štabu NOV in POJ. In fantje so ob prvi priložnosti storili po svoje in se pravilno odločili, saj je bilo NOG v tem času, novembra 1943, mednarodno priznано na teheranski konferenci treh največjih držav protifašistične koalicije.

Prišel je 27.11.1943, ko so z ladjami in neko italijansko križarko badoglievsko divizijo prepeljali na Sicilijo, na kateri je bila že ameriška vojska. Minometni bataljon so z vozili razkazovali po otoku, da bi dokazovali, da še vedno obstaja italijanska vojska. Še vedno so bili lačni, saj jim je pripadal le 100-gramski dnevni obrok kruha in zato je menjava posebnih smodniških svilenih vrečk, primernih za izdelavo spodnjega perila, in streliva in razstreliva za kruh, testenine, sadje in drugo hrano kar cvetela, tako se posebej spominja kovača, ki je potreboval medenino. Na Siciliji so jih preoblekli v angleške obleke, le da so bile temno modre barve, pridali so jim tudi enake srajce in ameriške vojaške čevlje.

Štirim vojakom je dnevno pripadala konzerva rib in dve-
ma konzerva govedine (beafa). To so radi menjavali s kmeti za
kruh.

Kraja iz vojaškega skladišča je bil normalen in zelo razšir-
jen pojav. Vsi so kradli iz njega, le komandant bataljona tega ni
storil. Seveda to ni moglo trajati dolgo. Zgodilo se je, da so na
konec koncev vso krajo pripisali Alojzu, vendar njega tedaj ni
bilo več med badoglievci, ker je že dezertiral.

Omenjeni Stanko Zgaga je bil zanimiv fant. Skupaj s Slav-
kom Gruntarjem, že večšim vožnje z avtomobilom, sta se jim v
juniju ali juliju leta 1941 pridružila na taborjenju pri Iglesiasu.
Ker je na Sardiniji delal v pisarni 2. minometske čete, mu je oko
pogosto preletelo različna pisma. Tako je marsikaj zvedel in to
posređoval drugim. Potem ko je pred kapitulacijo Italije Slavko
Gruntar šel domov na dopust, je Stanko prevzel njegovo šofer-
sko vlogo. In kaj kmalu je z majhnim vojaškim avtomobilom,
autocaretto, s katerim je vozil italijanske poveljnike, na Siciliji
zbežal iz Badogliève vojske in šel v Monreale. V tem zgodovin-
skem mestecu, ki se baha na pobočjih Monte Caputo in s kate-
rega je prečudovit razgled na rodovitno dolino La Conca d'oro
(Zlata kotlina), so se zbirali Slovenci in celo Grki. Tja jih ni pri-
vlekla le mogočna katedrala, izjemen primerek bogate norman-
ske arhitekture iz 12. stoletja, tja jih je vleklo partizanstvo. Ko
je Alojz bil na Siciliji izpod mesteca Enne med 'razkazovanjem'
domačinom, se je njegova četa namestila v cestarski hiši. Tam se
je nekega dne znašla trojica, ki ga je iskala. Eden izmed njih je
bil Anton Kodrič. Trojica je bila nastanjena v Caltanissetti in za-
prosili so ga, naj se oglasi pri njih. Toda na dogovorjeni sestanek

ni mogel priti. V tistem času se je v Palermu nahajal nekdanji
španski borec Boro Leontić, ki so ga poslali iz Barija, da novači
fante za partizansko vojsko v Bariju. Z njim je Alojza seznanil
Stanko Zgaga, ki je dotlej že prepeljal več slovenskih fantov s
svojo caretto v Messino in ki je tedaj postal voznik angleškega
polkovnika. Dogovarjali so se, kako naj bi prišli do Messine s
Stankovo pomočjo in nato do Barija. V tistem času, potem ko je
izstopil iz Badogliève vojske, si je Alojz, še preden so nastopila
zaslišanja angleške vojaške policije, nadel ime svojega vrstnika
in sovaščana Alojza Zidariča, za katerega je vedel, da so ga po-
slali v Afriko. Alojzu je Leontić malo prej, preden so ga zave-
zniki izgnali s Sicilije, naročil, naj gre v palermsko pristanišče,
kjer naj slovenske vojake usmerja v partizansko naborno mesto
Monreale, od tam pa naprej v Bari. Izročil mu je pisno priporo-
čilo, s katerim naj bi se izkazal v Bariju.

Tako je 30. aprila 1944 Alojz zbežal iz italijanske vojske
in šel v Monreale. Tu se je zadrževal dva tedna in se pripra-
vjal za odhod v Bari. Med tem, ko je spal v neki stražnici nad
sanatorijem, v katerem so se občasno prehranjevali, ga je uje-
la vojaška policija in ga odpeljala v Palermo. Njemu poznani
prevajalec Kavs mu je pomagal, da se je izvlekel iz zagate, se
uspešno izdajal kot Alojz Zidarič, in da je delal pri kmetih ter
jim celo imenoval tiste, s katerimi se je zares seznanil, vendar
ob drugačnih priložnostih. In tako se je odpravil bos na kamnato
pot v partizansko vojsko. Bos? Da, a tako, da so mu podplati
bili rodoljubje in želja po boljšem življenju. K sreči je kamen za
kamnom brbotal v lastnem potu.

Končno v partizanskih vrstah

Okrog 15. maja 1944 se je v zadnji skupini skupaj s Stan-
kom Zgago odpravil najprej z vlakom, nato peš in z avtobusi
in ribiškimi čolni prek Brindisija v Bari. Tam jih je 20. maja
polovila angleška vojaška policija in jih odpeljala v vojaško ta-
borišče. Potem ko so jih okopali, so jih zasliševali. Izdajal se je
za Alojza Zidariča. V taborišču so bili tudi srbski oficirji, ki so
Slovence prepričevali, naj vstopijo v kraljevo vojsko. A bil je
preveč naiven in jim povedal, da bi rad šel med partizane, češ da
je pri njih že njegov brat. Če tega ne bi povedal, ne bi sledilo kar
pet zaslišanj. Z njimi se je v taborišču seznanil nek partizanski
zdravnik, ki jim je omogočil, da so nato zbežali in se zatekli v
partizansko bazo. Tam je povedal, kako Britanci ravnajo z dru-
gimi kolegi. Potem ko je oddal Leontićevo priporočilo, so ga 27.
maja poslali v 1. borčevsko četo v Castro blizu Barija. Tega dne
je stopil v partizansko vojsko. Nato so njega skupaj s 30 drugimi
borci poslali 2. ali 3. junija na letališče v Bari in ga imenovali za
komisarja voda, vodnega delegata. Angleški letalski poročnik in
angleški podoficirji so vodili dela, ki jih je opravljal z drugimi:

Pakirali so opremo in orožje ter drugo gradivo, ki so ga
nato vozili z letali na jugoslovansko območje. V bližnjem tabori-
šču so pri skladiščenju delali Slovenci, ki pa niso želeli pristopiti
k partizanom, med njimi je bilo tudi nekaj domačinov, katerih
imen ne bom omenjal.

Prehrana je bila dobra. Kot komisar voda je spodbudil dru-
ge sotovariše, da so se odrekli večerji v prid ranjencem v parti-
zanski bolnišnici v Bariju. V Bariju so ga sprejeli v SKOJ.

Ko so ustanovili 5. prekomorsko brigado v januarju 1945,
se je z dvajseterico drugih vključil vanjo. Šli so v Split z name-
nom, da bodo prodirali proti Ljubljani. V splitskem pristanišču
je naletel na Mirka Berlota kot pripadnika 6. dalmatinske briga-
de. Po tednu dni mirovanja v Splitu so se z ladjico odpeljali v
Zadar, ki so ga prej bila zbombardirala britanska letala. Tu so ga
dodelili v 3. bataljon, ki mu je načeloval Anton Kodrič. Hoteli
so ga imenovati za pomočnika komisarja bataljona, a se je temu
uprl, češ da še ni član KPJ. Kljub temu so ga imenovali za komi-
sarja varovalne čete, v kateri je bilo 110 močno oboroženih bor-
cev, saj so imeli dva minometa, kalibra 81, dve težki italijanski
bredi, štiri protitankovske puške, deset 'bren' (puškomitraljezov)
in kar 27 brzostrelk. Šli so čez Velebit proti Gospiću in po treh
dneh boja z ustaši v okvirih 20. dalmatinske udarne divizije ob
nadzorovanju ceste med Gospićem in Bihaćem 25. marca 1945
osvojili utrjeno postojanko Bilaj. Potem ko so 2. aprila zavzeli
Brušane, so 4. aprila korakali skozi zavzeti Gospić. Toda na poti
proti Ogulinu so vse v italijanski vojski izurjene tankiste in to-
pničarje, med njimi je bil tudi Avgust Gorjup s Kanalskega Vrha,
preusmerili v 4. armado, namenjeno osvojitvi Trsta.

Šele v tistem času je izpolnil anketni list za februarjski
sprejem v KPJ. Iz njega je moč razbrati, da dotlej ni pripadal
nobeni politični stranki, da pa je od leta 1938 bil član TIGR.

Kot komisar čete je v aprilu prejel čin poročnika. Boji
so jih vodili prek Ogulina in Vinice do Črnomlja. Tam so jih v
lepih uniformah domačini slavnostno sprejeli na železniški po-
staji. Njihov bataljon se je takoj usmeril proti Semiču in se tam
spopadel z belogardisti in Nemci, ki so hoteli prodreti proti Vini-

ci. Nato se je celotna 5. brigada, v kateri je bilo največ v nemški vojski izurjenih Štajercev, med njimi le nekaj takih, a vpadljivih, ki so ob vsaki priliki menjali marsikaj za vino, v vasi Podturn spopadla z Nemci in belogardisti. Kljub hudim spopadam, je v četi bil ranjen le en borec.

Na desni je Alojz Kralj v Kamniku 13. maja 1945.

5. prekomorska brigada je bila 21. aprila 1945 v Črmošnjicah reformirana. Od tu so jih poslali v Kočevski Rog in se znova znašli lačni. Tam je dal na voz, na katerem so že od Gospiča vozili orožje, svoj nahrbtnik, a ko ga je hotel dvigniti, ga ni našel. Zginil je s številnimi dragocenimi dokumenti. Pri reorganizaciji 5. prekomorske brigade so ga razporedili v 15. brigado 15. divizije in tu je nekaj dni deloval v štabu bataljona. Nato so ga določili za komisarja čete. Prebijali so se proti Grčaricam pri Ribnici. Potem ko so napadli tovornjak, poln goriva, namenjenega nemškim tankom v Grčarici, je tovornjak zgorel. Ujeli so nemškega vojaka. Nato pa je v nadaljnjem hudem spopadu bil ranjen njegov vodnik, dober prijatelj, ki je na poti v bolnišnico umrl. Njegova smrt ga je hudo prizadela, saj se je tako 1. maja, tik pred osvoboditvijo Ljubljane, za vedno poslovil od žene in otroka. Nato so se umaknili v Kočevje in nato prek Ribnice in Velikih Lašč stopali skozi zlohотно opuščeno Grosuplje. Le starejša ženica jim je skuhala žgance z zaseženo nemško mastjo. Zadnji hudi boji, v katerih je sosedna Gubčeva brigada utrpela veliko mrtvih, so bili v Orlah pred Ljubljano. Bilo je okrog 1. ure zjutraj, ko so ga kot dežurnega oficirja poklicali v štab bataljona in mu naročili, naj obvesti vse komandirje, da so namenjeni v Ljubljano. Ob zori so stopali skozi Ljubljano, hodili so po Miklošičevi proti Tromostovju. V srcih je butalo od ponosa. Bilo je nekaj nepopisnega. Brž potem, ko so se Nemci umaknili, je bila Ljubljana vsa v zastavah, okrašena z venci in šopki iz rož in smrečja in ljudje na pločnikih so bili vzhičeni. Kje so vse to skrivali in tako hitro pripravili? Popolno nasprotje Grosupljega. Za hip je stopil k teti Bufon, ki se je nedavno preselila iz Bleiweisove v bližnjo Muzejsko ulico. Pri njej se je po dolgem času pošteno okopal in se oblekel v zveže spodnje perilo. Toda že ob

14. uri so morali naprej proti Kamniku in tam 10. maja preprečili Nemcem in ustašem ter številnim civilistom umik. Pobrli so jim vso prtljago in orožje, tudi kovček, poln zlatnine in srebrnine.

A vrag, ob koncu vojne so poleg bežečih sovražnikov znova ujeli že stare znane in zelo izurjene napadalne sovražnike: uši.

In nato je življenje v slovenski domovini vzbrbotalo, drugače in večini ljudi vse bolj primerno.

Slovenski narod je preživel, in nato je slovenska državnost v jugoslovanski federaciji zaživela kot posledica odporniške volje in energije številnih slovenskih Kraljev, ki so znali spodbuditi in izkoristiti širša evropska in svetovna dogajanja. Postal je nacija, kar je znova potrdil tudi leta 1991.

... in nadaljnji koraki do sedanjosti

Svoja zrela leta preživlja Alojz Kralj kot vdovec po Ivaniki, rojeni Lampe iz Zadloga v Kromberku pri Novi Gorici. Ob dveh hčerah mu čas bogatijo še štirje vnuki in trije pravnuki. Še vedno pregleduje in dopolnjuje številne beležke iz predvojnega in vojnega življenja, iz časov, ko je bil po vojni topniški oficir v JLA, iz katere je leta 1957 odšel zaradi bolezni. Upokojil se je leta 1965, potem ko je opravljal razne dolžnosti pri občinskem komiteju ZKS v Kanalu in nato v Novi Gorici ter tri leta tajnikoval pri novogoriškem občinskem odboru Rdečega križa.

*Riko Debenjak, akademski slikar in bratranec Alojz Kralj
21. oktobra 1979 v Kanalu*

Tudi kot upokojenec se ni odpovedal delu. Po kratkem odmoru je kot tajnik kanalske krajevne skupnosti in kot tajnik tamkajšnjega turističnega društva vse do leta 1983 ogromno postoril

in pomembno prispeval, da so v Kanalu zasnovali galerijo Rika Debenjaka, akademskega slikarja, Kanalca, sicer njegovega bratranca, ki se je kot zadnji od štirih bratov v poznih dvajsetih letih umaknil pred fašizmom v Jugoslavijo. Vzneseno guga željo, da bi še rad doživel nastanek poglobljene kanalske kronike s poudarkom na predvojnih in medvojnih dogajanjih. In ob vseh poklicnih delovnih navadah ni prav nič nenavadnega, če so njegovi pohištveni predali polni lično in vabljivo urejenih beležk spominov, zanimivih za ustvarjalnega publicista ali pisatelja.

Rajko SLOKAR

**Devetdesetletni
ALOJZ KRALJ
– tigrovec in partizan**

